

IVAN JELIĆ

O sintezi povijesti Saveza komunista Jugoslavije*

Pisanje »Historije Saveza komunista Jugoslavije«, kao sintetičkog djela, veliki je izazov za našu historijsku znanost. Tom konstatacijom želimo u prvom redu ukazati na složenost i odgovornost zadaće o kojoj je riječ. Naći se pred njenim ostvarenjem znači zapravo suočiti se s nizom bitnih pitanja koja obilježavaju sposobnost, mogućnosti i perspektivu jugoslavenske historiografije, a, dakako, i šire od toga. Danas, kad je učinjen prvi važan korak u razmatranju i rješavanju nekih otvorenih i zamršениh pitanja, postajemo u mnogo čemu svjesniji toga da sinteza povijesti SKJ može da bude i jedan od važnijih međaša u razvojnoj liniji naše historiografije s obzirom na suvremenu povijest. Mnogo toga je stavljeno na dnevni red niza rasprava i razmišljanja što je vrijedan prilog uočavanju pojedinih temeljnih problema.¹ Od pitanja organizacijske podloge u našoj historiografiji, kad je riječ o proučavanju revolucionarnoga

* Ovaj tekst sastoji se od autorovih priloga koje je objavio u riječkim *Dometima*, 9–10–11/1978 (O nekim osnovnim metodološkim problemima u radu na sintezi Historije Saveza komunista Jugoslavije – Teze za raspravu), splitskim *Pogledima*, 1/1979 (Prilog raspravi o nekim metodološkim problemima rada na sintezi historije SKJ) i *Zadarskoj reviji*, 5–6/1979 (O sintezi povijesti SKJ). Oni su nastali kao rezultat autorova neposrednog sudjelovanja u raspravama i organizaciji rada na »Historiji Saveza komunista Jugoslavije«, što ga je inicirala Komisija Predsjedništva SKJ za historiju, i na kojemu surađuje velik broj jugoslavenskih znanstvenih radnika, najvećim dijelom historičara.

Budući da je riječ o važnoj, zanimljivoj i svakako aktualnoj problematici, autor drži kako ima razloga da se spomenuti radovi objedine u jedinstveni tekst kao prilog daljnjoj diskusiji.

¹ Rad na pripremi izrade »Historije SKJ« teče od jeseni 1976. god. U tu svrhu Komisija za historiju osnovala je Redakcioni odbor za »Historiju SKJ« koji bi imao da rukovodi daljnjom organizacijom rada. Odbor je odmah poduzeo akciju za izradu Projekta »Historije SKJ«, i taj je posao obavljen posredstvom Zajednice institucija za izučavanje novije historije naroda i narodnosti Jugoslavije. Zajednica okuplja sve ustanove za povijest radničkog pokreta u zemlji, koje se, dakle, neposrednije bave istraživanjem historije SKJ.

Rezultat je toga rada izrada »Projekta istorije Saveza komunista Jugoslavije« (objavljen u *Socijalizmu*, 7–8/1978), koji je u ožujku 1978, nakon niza rasprava, usvojila Komisija Predsjedništva CK SKJ za historiju. Prema projektu »Historija SKJ« izradila bi se u jednom tomu (oko 50 aa), a obuhvaćala bi razdoblje do 1978. god. Ujedno su osnovani i znanstveni timovi za glavna vremenska razdoblja (do 1918; za razdoblje 1918–1941; za razdoblje NOR-a i revolucije; za razdoblje nakon 1945), koji obuhvaćaju oko 80 znanstvenih radnika. Dalje se rad nastavlja u timovima i na zajedničkim savjetovanjima o pojedinim važnim problemima za pisanje »Historije SKJ«. Rezultat su toga rada daljnji rezultati u razradi projekta po pojedinim razdobljima.

radničkog pokreta i utvrđivanju stupnja dosad postignutih istraživačkih rezultata, pa do raznovrsnih veoma osjetljivih i značajnih metodoloških problema — širi se prava lepeza pitanja, koja treba da pobuđuju sve veći i trajan interes mnogih zainteresiranih činilaca. Prema tome, rad na pisanju sinteze historije SKJ nameće se kao takav posao na kojemu naša historiografija treba da ispituje svoje prave mogućnosti i domete. Zbog toga se potreba kritičkog odnosa u rješavanju pojedinih osnovnih i otvorenih pitanja postavlja kao sasvim logična.

I

Kao što je poznato, odlukom Predsjedništva CK SKJ, u ožujku 1976. god., osnovana je Komisija za historiju Saveza komunista Jugoslavije. Među zadacima koje je Predsjedništvo postavilo pred Komisiju najprioritetnije mjesto zauzima izrada »Historije SKJ«, kao zasebnog djela »koje bi — kako je formulirano u odluci Predsjedništva — predstavljalo marksističku sintezu revolucionarne društveno-političke prakse i idejno-teorijskog stvaralaštva SKJ«, što će pridonijeti »daljnjem izgrađivanju zajedničkih idejno-političkih stavova i ocjena o suštini i tokovima naše revolucije i socijalističkog samoupravnog razvoja, kao i o marksističkom idejno-teorijskom stvaralaštvu SKJ«.

S obzirom na okolnosti i mogućnosti ostvarivanja toga značajnog i odgovornog zadatka, treba ukazati na nekoliko važnih momenata koji pridonose nastajanju sve pogodnije atmosfere za taj rad.

Općenito su stvoreni znatno pogodniji uvjeti za rad na takvom djelu, nego prije dvadesetak godina, kad se radilo na izradi poznatoga »Pregleda istorije SKJ« (objavljen 1963). Misli se u prvom redu na povoljnije uvjete s obzirom na mogućnosti znanstvenog rada i širinu interesa za to djelo.

Osobito u posljednjih 10—15 godina znatno se razvio rad na povijesti našega revolucionarnog radničkog pokreta, posebno KP, oslobodilačkog rata i socijalističke revolucije. U svim republikama, pokrajinama i na razini federacije osnovane su i razvile se specijalizirane znanstvene ustanove za povijest radničkog pokreta i noviju historiju. Njima treba pribrojiti i brojne arhive, muzeje, centre i dr.

Vidljiv je impuls zatim uslijedio osnivanjem marksističkih centara širom naše zemlje, te brojnih partijskih škola, kursova, seminara i dr. Sve to, dakle, u sklopu marksističkog obrazovanja i idejno-političkog osposobljavanja. Historija SKJ je tako na području ideološkog rada dobila značajno mjesto.

Rezultati istraživanja spomenutih znanstvenih organizacija i srodnih institucija ogledaju se u nastajanju sve brojnije i opsežnije historijske literature.

Veliki koraci naprijed učinjeni su u prikupljanju i sređivanju historijske građe, te u njenom djelomičnom objavljivanju.²

² U posljednje vrijeme Komisija Predsjedništva CK SKJ inicirala je i rad na sistematskom izdavanju izvora za povijest SKJ. Opširnije o tome v. »Projekt o izdavanju istorijske građe SKJ«, *Socijalizam*, 9/1979.

Od posebnog značenja je sustavno i dobro organizirano objavljivanje »Sabranih djela Josipa Broza Tita«. Osobitu vrijednost uz to imaju Titova predavanja polaznicima Političke škole u Kumrovcu, u ožujku 1977, »Borba i razvoj KPJ između dva rata«.

Nastao je i objavljen veći broj radova naših istaknutih revolucionara, političkih rukovodilaca i teoretičara, Titovih dugogodišnjih najbližih suradnika (Edvard Kardelj, Vladimir Bakarić, Boris Kidrič, Moša Pijade, Veljko Vlahović, Milentije Popović i dr.).

Komisija za historiju SKJ pravodobno je ukazala na potrebu uočavanja i razmatranja svih poteškoća, kriza pa i proturječnosti koje su se do sada javljale ili još postoje ili će postojati, kad je riječ o proučavanju povijesti Partije u najširem smislu riječi. Prevladalo je sasvim realno gledište da se postupno razmatraju pojedina otvorena i važna pitanja kako bi se njihovo značenje i aktualnost što jasnije uočili. U tom smislu posebna se podrška daje proučavanju i pisanju historije komunističkog pokreta u svakoj našoj socijalističkoj republici i pokrajini, a to znači i u svakom našem narodu i narodnosti, oslobađajući se nekih gledanja koja su znala biti opterećena različitim ograničavanjima i prioritetima ili nerazumijevanjem za brojne i raznovrsne posebnosti u povijesnom razvoju.

II

Važno je konstatirati činjenicu da dosadašnji preliminarni rad na pisanju povijesti SKJ unosi neke nove momente, koji mogu imati vidljivije značenje za našu historiografiju. Ovom prigodom ukazat ćemo samo na neke značajnije.

Jedna od bitnih spoznaja koja je nastala od samog početka ogleda se u pristupu organizaciji rada na izradi »Historije SKJ«. Polazeći od toga da takvo djelo treba da bude na neki način bilanca dosad postignutih relevantnih rezultata u povijesnoj literaturi (historiografiji),³ s pravom je prevladalo načelo da je, prema tome, sasvim logično da se u radu na tom djelu nađu i svi zainteresirani znanstveni i ostali odgovarajući faktori iz republika i pokrajina. Dakle, bitna je težnja da se u prvom redu dođe do što potpunije suglasnosti svih zainteresiranih, dakako, na osnovi ravnopravnog udjela. Taj se pristup čini prilično neobičan, vidljivo složen i u pogledu dinamike težak, ali zasigurno ukazuje na jedini ispravan put u radu na takvom zajedničkom djelu, značajnom i zanimljivom za čitavu našu zajednicu. Dosadašnje neke sheme posebnih i izravnih narudžbi takvih poslova od nekoliko autora nisu se pokazale dobrim rješenjem i mogle su voditi pojavi većih naknadnih nesporazuma. Ipak to ne znači da se u radu na ovom djelu neće angažirati manji autorski timovi oko pojedinih zadataka ili pisanju konačnog teksta »Historije

³ Pregled postignutih rezultata u historiografiji može se donekle pratiti iz drugog dijela »Projekta istorije Saveza komunista Jugoslavije«, koji sadrži »Istoriografski osvrt« (objavljen u *Socijalizmu*, 11/1979). Taj pregled je, međutim, u mnogo čemu nepotpun i fragmentaran tako da ne pruža cjelovitiju sliku o dosadašnjim istraživanjima.

SKJ«, ali to može biti samo rezultat spomenutog pristupa, tj. prethodnih širih i temeljitih rasprava koje se vode na navedenoj organizacijskoj podlozi.⁴

Dakako, nije potrebno ukazivati na to koliko je značajna rasprava o pitanjima metodološkog pristupa povijesti uopće, pa bila riječ o ne znam kojoj historijskoj pojavi, procesu, razdoblju, zbivanju. Zasigurno možemo od početka biti suglasni u jednom pitanju, a to je da je u sklopu metodološke problematike u našoj historiografiji pitanje sinteze doista osnovno pitanje.

Lako smo se složili u tome da sinteza povijesti SKJ bude djelo koje će sadržavati sažet, kondenziran a istodobno sustavan i pregledan prikaz historijskog razvoja naše Partije. Da to, dakle, ne bude samo neka događajna i politička povijest, nego u prvom redu da ulazi u dubinu historijskih procesa. Bitno je, dakle, metodološko pitanje: kako ostvariti taj cilj?

Raspravljati o metodološkim problemima u radu na sintezi historije SKJ znači zapravo zanimati se za bitna pitanja naše historijske znanosti danas. U svojoj razvojnoj liniji jugoslavenska je historiografija prošla niz trenutaka kad su problemi njezina metodološkog sazrijevanja i usmjerenja zaokupljali vidljivu pažnju, ali danas se toj temi više nego ikad pridaje presudno značenje. Brojni apeli o potrebi razbijanja granica što ih je nametnula politička historija, o širenju interesa za sva područja povijesnog i društvenog života, o neminovnosti povezivanja sa srodnim društvenim naukama, o metodološkom »osvješćivanju« historičara i podizanju novih — danas poprimaju značaj sistematskog napora i težnje da se što brže prevladava sadašnje stanje. A to stanje se najsužetije označava ocjenom da dominira tradicionalna historija koja ne može znatnije pridonijeti razu-

⁴ U razgovoru s uredništvom splitskih *Pogleda*, predsjednik Komisije za istoriju Predsjedništva CK SK Hrvatske Dušan Bilandžić je u vezi s tim pitanjima istakao, uz ostalo, ovo: »U pisanju historije SKJ, u odnosu na pisanje *Pregleda*, ima novoga jer se ona piše u skladu s općeprihvaćenim društvenim načelima i principima odnosa u federaciji. Naime, timovi koji rade na historiji SKJ sastavljeni su od znanstvenih radnika svih republika i pokrajina. Bilo je prigovora da to nije dobar način, jer da znanost ne trpi takav pristup. Međutim, pošlo se od nešablonskog načina rada koji je sve više karakterističan za našu federativnu zajednicu, gdje, npr., u izradi političke linije Ustava učestvuju predstavnici svih naroda i narodnosti. Prema tome, svoj prilog, svoje stavove, ocjene i sudove, taj zajednički sintetski pregled, historiju, treba da daju svaka republika i pokrajina, težeći tome da se iznesu specifičnosti koje su se javljale u pojedinim našim sredinama, da bi se u toku rasprave i istraživanje lakše došlo do onoga što je zajedničko, što predstavlja neku vrstu sinteze u našem pokretu. Simbolično se izrazivši, ne bi valjalo ona historije koja ne bi bila podjednako primljena i u Ljubljani i u Skoplju, Titogradu, Beogradu, Zagrebu, Sarajevu i u Novom Sadu ili Prištini. Jer je poznato da se događaji mogu različito valorizirati, i to s istih klasnih pozicija. Na kraju krajeva, kao što u političkom, dnevnom životu postoje različiti sudovi o aktualnoj situaciji i budućem društvenom razvoju, tako postoje i različiti stavovi o tome što se događalo u prošlosti. Mi mislimo da je to najbolji način da se upravo tim putem dođe do najobjektivnijeg djela. Takav pristup ima sigurno svojih teškoća. Traži više vremena, razgovora, i nemam iluzija da će to ići baš glatko. Timovi su formirani, projekti su za pojedina razdoblja napravljeni; napravljen je i zajednički projekt za cijelu historiju i rad je otpočeo. O iskustvima će se moći nešto više reći kad rad odmakne, kad budemo vodili debate unutar pojedinih znanstvenih timova, debate o valorizaciji ovih ili onih konkretnih događaja« (*D. Bilandžić, O kontinuitetu i diskontinuitetu u historiji KPJ – SKJ, Pogledi, 1/1979, 14*).

mijevanju i objašnjavanju ljudskog društva u prošlosti i suvremenosti. Dakako, riječ je i o drugim razlozima. Razvoj historijske znanosti u svijetu, koji sve više obilježava tendencija za mijenjanjem njene paradigme, postupno zapljuskuje i obale naše historiografije. Uz to, ona se sve vidljivije suočava s opasnošću ekspanzije pojedinih društvenih nauka, koje zahtijevaju primat u objašnjavanju historijskih društvenih procesa, dajući povijesnoj znanosti tek funkciju elaboratora za potrebe primjene njihovih metodoloških koncepcija.

Sve je to, dakako, u prvom redu povezano s pitanjem položaja i društvene funkcije naše historijske znanosti danas. Ono se, mislim, može najzornije sagledavati upravo na pitanju osnovnog smisla i cilja »Historije SKJ« za kojom težimo. Osnovno je da takva historija treba da ima funkciju veze između prijednog historijskog razvoja SKJ i naše suvremene stvarnosti. Naše društvo, koje posjeduje i treba da razvija historijsku svijest, može takvim djelom dobiti veoma važan prilog daljnjim stvaralačkim pretnućima u svom razvoju. A ostvarivanjem takvog djela naša bi historiografija mogla u pravom smislu riječi da ispolji svoju društvenu funkciju kao marksistička znanost. Ona bi, zasigurno, time mnogo pridonijela suzbijanju opasnosti da se historiografija razvija kao vrijednosno neutralna nauka.

III

Treba poći od konstatacije da su u nas još uvijek veoma malobrojni sintetički pokušaji u obradi historije SKJ. To je, zapravo, samo jedna od karakteristika stanja u cijeloj historijskoj znanosti u kojoj pristup sagledavanju cjeline društvenih procesa veoma zaostaje za inače sve opsežnijim i eksplozivnijim analitičkim istraživanjima. Zsigurno i to daje određenu težinu gledištima o krizi historijske nauke.

Prema tome, pojava »Pregleda istorije Saveza komunista Jugoslavije« (dalje: Pregled), god. 1963, u izdanju Instituta za izučavanje radničkog pokreta u Beogradu, označavala je važnu pojavu u dotadašnjim istraživanjima, a što je još važnije, o tome jednako tako treba voditi računa i danas. Riječ je o tome da u daljnjem 15-godišnjem razdoblju više nije bilo pokušaja da se izradi novo sintetičko djelo iz historije SKJ, koje bi nekako trebalo da označi daljnji korak u odnosu na Pregled i konstatira viši stupanj u razvoju historiografije. Dakako, treba imati u vidu da je bilo i da ima pokušaja izrade kraćih pregleda historije SKJ, namijenjenih u pojedine svrhe, ali oni ne mogu da se promatraju kao značajniji ishod u razvoju naše historijske znanosti. Prema tome, postignuta iskustva u uopćavanju rezultata istraživanja povijesti SKJ svode se prvenstveno na Pregled koji je nastao u kvalitetno drugoj situaciji za razliku od današnje, kad je riječ o razvoju historiografije. Pitanje sintetičkih pokušaja obrade pojedinih tema iz najnovije povijesti ostaje, dakle, i dalje jedno od najakutnijih u našoj historijskoj znanosti.

U vezi s navedenim problemima treba poći i od druge značajne činjenice, a to je da Pregled nema karakter znanstvene historijske sinteze, iako mu je

cilj bio da dađe »celovit prikaz nastanka i razvojnog puta KP, odnosno SK Jugoslavije«.

U veoma opsežnim raspravama, koje je širom zemlje izazvala pojava Pregleda, ipak su bila načeta i neka važnija metodološka pitanja, koja mogu biti poučna i od koristi za naš današnji rad. Od tih pitanja treba ukazati na ova:

1. Konstatirano je da Pregled nije sintetička znanstvena historija, nego je prvi pokušaj »preglednog izlaganja bitnih procesa i zbivanja, na jedan način koji predstavlja više konstatovanje a manje analiziranje, jedan sistematizovan prikaz određenih historijskih pojava i odnosa bez dubljeg ulazanja u objašnjavanje njihovih korena i uzroka, njihove uzajamne povezanosti i zavisnosti, i bez ocenjivanja njihovih historijskih dejstava«. Isticalo se da Pregled po svom karakteru nije znanstveni rad, ali ima posebno značenje za daljnje poticanje znanstvenih istraživanja historije SKJ. Unatoč tome, Pregledu se pridavala i karakteristika »neke vrste sinteze«, koja je »privremena i na nižem stepenu«, ali je važan korak za daljnje usmjeravanje rada u cilju pisanja prave sinteze povijesti SKJ.

2. Kao jedno od temeljnih postavljeno je pitanje: može li historija SKJ biti poseban predmet proučavanja? To je pitanje pokrenulo ujedno i nekoliko drugih posebno značajnih, tj.: mora li se historija SKJ proučavati kao sastavni dio povijesti radničkog pokreta; može li se radnički pokret posebno proučavati ili u sklopu šire povijesti odgovarajućeg razdoblja, posebno nacionalne. U tim raspravama prilično je sazrela spoznaja, da, bez razlike na stvarne utjecaje i ovisnosti o procesu u razvoju radničkog pokreta ili ostalih društvenih snaga, posebna obrada povijesti komunističkog pokreta ima svoju punu opravdanost u metodološkom smislu. Riječ je o posebnoj političkoj organizaciji koja ima svoju širu društvenu, političku i idejnu funkciju te svoj poseban unutrašnji razvoj, izrastajući u vodeću historijsku silu. Po toj određenosti postoji puna opravdanost za samostalno proučavanje historije SKJ i pisanje njegove sintetičke povijesti. Za razliku od radničkog pokreta, SKJ kao organizirana politička snaga može opravdanije i objektivnije da bude poseban predmet proučavanja u historiografiji, jer svojim uočljivijim i specifičnijim osnovnim obilježjima daje jasnu osnovu za istraživanje.

3. Nastala je spoznaja da glavni problem u istraživanju i uopćavanju historije SKJ nije u definiranju same teme, tj. njene šire ili uže strukture, nego upravo u metodološkom pristupu koji će omogućiti da se nastanak i razvoj SKJ sagledava u onim odnosima koji su ga posredno ili neposredno određivali. U tom pogledu i historiju SKJ treba istraživati i obrađivati utvrđivanjem odnosa i relacija prema ekonomskom i društvenom razvoju društva u kojemu djeluje i u odnosu na međunarodne okolnosti i kretanja u međunarodnom radničkom pokretu.

4. Istaknuto je značenje pitanja o odnosu općeg i posebnog, poglavito kad je riječ o sagledavanju jugoslavenskog prostora u cjelini i pojedinim njegovim dijelovima. Vidljivije je došla do izražaja misao o potrebi istraživanja povijesti radničkog pokreta u pojedinim republikama i pokrajinama, kao važnom preduvjetu za obradu cjeline.

5. Rasprava o periodizaciji razvoja SKJ ukazala je na niz značajnih problema. Među njima je osnovna spoznaja bila da se periodizacija, koja

je s pravom išla na uočavanje osnovnih razvojnih međaša značajnih za historiju SKJ, treba sagledavati u sklopu širih povijesnih razdoblja, koja su utjecala kvalitetno i na razvoj SKJ.

Inače, rasprave o Pregledu u prvom su se redu odnosile na nedostatke u prikazu događajnog procesa, tj. odgovarajućih činjenica, posebno s obzirom na zastupljenost pojedinih dijelova Jugoslavije. Dakle, napad na činjenice i događaje bio je u središtu pažnje, a navedena metodološka pitanja nisu zaokupljala veći interes koji bi imao šireg odjeka u daljnjem razvoju naše historiografije.

Unatoč tome što Pregled nije u mnogo čemu zadovoljio, on je ipak pridonio ostvarenju veoma značajnog cilja, koji je redakcija jasno istakla, a to je da se pojača interes i unaprijedi istraživački rad na povijesti radničkog pokreta i SKJ.

Može se reći da je daljnji razvoj naše historiografije uvelike potvrdio taj cilj i nakanu Pregleda. Znanstvena istraživanja historije SKJ dovela su do prave eksplozije u proučavanju brojnih historijskih zbivanja, pojava, problema i razdoblja. To pokazuju ovi momenti:

1. znatno je porastao broj kadra koji se profesionalno bavi znanstvenim istraživanjem povijesti radničkog pokreta i SKJ;
2. obrađene su brojne teme što omogućuje dublje poniranje u razmatranje niza značajnih pitanja;
3. izvršen je prodor na istraživačkom području izvan političke i ratne povijesti. Sve više se pristupa istraživanju ekonomskih pitanja, društvenih struktura, pojedinih problema iz područja ideologije, kulture, umjetnosti;
4. s obzirom na pojedina osnovna vremenska razdoblja treba reći da je produbljeno sagledavanje niza značajnih problema iz međuratnog razdoblja, da su sve brojnija istraživanja političkih i društvenih procesa u razdoblju rata i revolucije, te da suvremena stvarnost zaokuplja sve više interes historijske znanosti;
5. svjedoci smo sve značajnijih rezultata koje historiografija postiže na području regionalne i lokalne povijesti. Ti rezultati sve više ukazuju na to da bez istraživanja tzv. »male povijesti« nema prave slike o cjelini povijesnog razvoja, a to se posebno odnosi na područje izrade sinteze. Zbog toga ovisi u mnogo čemu o rezultatima regionalne historiografije kakvo će mjesto dobiti interpretacija te povijesti u sintezi historije SKJ. Dakako, i obratno, o kritičkom uvažavanju i stvaralačkoj primjeni tih rezultata u sintetičkom oblikovanju.

Unatoč svemu tome treba konstatirati da se vidljivo zaostajalo u metodološkim raspravama, u usvajanju novih metoda istraživanja novije povijesti i historije SKJ a te bi metode vodile i novoj spoznajnoj teoriji u historijskoj znanosti. Postignuti značajni rezultati nastali su ipak u prvom redu na načelima tradicionalne historije, zaokupljene poglavito neponovljivim povijesnim događajima koji ne omogućuju dublje poniranje u razumijevanje razvoja ljudskog društva u prošlosti i suvremenosti. Svakako je to jedan od dokaza da se još uvijek povijest uvelike doživljava posredstvom događaja. To se s možda najtežim posljedicama odrazilo upravo na nedostajanju sintetičkog pristupa u povijesnim istraživanjima.

IV

Kad je, dakle, riječ o sintezi historije SKJ, nameće se kao osnovno pitanje: kakvu sintezu želimo? To se ističe u prvom redu radi toga što su naša iskustva veoma skromna, što je naša historijska znanost doista siromašna u toj dimenziji svog razvoja. Imamo još premalo sinteza. Pogotovu se malo učinilo u razmatranju problema sinteze u metodološkom smislu. To vrijedi za razne pravce, tj. ne samo za sintezu historije SKJ, nego i kad je riječ o tzv. nacionalnim historijama, tj. o povijesti naroda i narodnosti Jugoslavije.

Treba početi od konstatacije da je u dosadašnjoj obradi historije SKJ problem sinteze bio na posljednjem mjestu. Sada se stavlja na neki način na prvo mjesto naših rasprava. On se zapravo nameće, jer je dugo vremena bio na periferiji naše pažnje. Analitička istraživanja na području historije SKJ, kako je istaknuto, doživljavaju pravu eksploziju. To su rezultati koji u kvantitativnom smislu dosežu veoma impozantne rezultate. Takvim tokom oni osiguravaju, zasigurno, i sve veću kvalitetu. Zapravo i naši znanstveni kadrovi postaju sve spremniji, iako je otvoreno pitanje koliko zapravo radimo dalje na podizanju našega naučnog podmlatka, kad je riječ upravo o metodološkoj modernizaciji historijske nauke. Zatim, postoji već ozbiljan prodor u uopćavanje postignutih rezultata, kad je riječ o proučavanju pojedinih povijesnih pojava i problema. Ipak, od pokušaja sinteze još smo prilično daleko i vjerujemo da se tim radom na historiji SKJ počinjemo približavati željenom kursu.

U daljnjoj raspravi trebalo bi, dakle, nastojati što bolje rasvijetliti pitanje sinteze, tj. što se pod tim pojmom razumijeva, kad je riječ o pisanju historije SKJ?⁵ Treba reći da ima i prilično nesporazuma oko shvaćanja toga pojma. Zasigurno je da nećemo postići sintezu ako idemo za pisanjem historije SKJ kao događajne povijesti, ma koliko težili da ona obuhvati velik vremenski raspon i cjelinu zbivanja. Treba, dakle, utvrditi kolike su nam i kakve mogućnosti da izradimo sintezu historije SKJ. U našem Projektu historije SKJ pojam sinteze ističe se kao glavni refren, kad je riječ o metodološkom pristupu, ali još nije precizirano o kakvoj zapravo sintezi.

Dakako, za definiranje karaktera sinteze historije SKJ, kao i svake druge, treba utvrditi određenu teorijsku osnovicu. Osnovne pretpostavke u tom pogledu, kad je riječ o historiji SKJ, mogle bi se svesti na ove elemente:

1. SKJ kao partija radničke klase odmah od svog nastanka teži ostvarenju revolucije kao glavnoga strategijskog cilja;
2. historija SKJ ujedno je i historija radničke klase;
3. pisati historiju SKJ znači zapravo pisati povijest društva u kojemu djeluje. Značenje historijske uloge komunističkog pokreta može se zapravo mjeriti po utjecaju koji je imao i ima u povijesti društva.

⁵ Glavne poticaje za razmišljanja o metodološkim problemima rada na pisanju sinteze historije SKJ crpio sam iz knjige *Mirjane Gross*. *Historijska znanost. Razvoj, oblik, smjerovi*, Zagreb 1976. To je, zasigurno, najinformativnija studija u našoj povijesnoj literaturi, kad je riječ o problemima metodologije historije.

Širina tih teorijskih postavki jasno pokazuje kako one ne mogu da proizlaze samo iz historijske znanosti, nego im se porijeklo nalazi i u ostalim društvenim naukama. Već se na osnovi toga dovoljno jasno vidi opravdanost i ispravnost potrebe interdisciplinarnog pristupa u historiji. To posebno vrijedi kad je riječ o odnosu historije i sociologije. Jer, zapravo, ni jedna ni druga znanost nemaju izgrađen cjelovit sintetički pristup društvu. Zasigurno će se naći na dobrom putu da to učine zajednički.

U dogovoru o razradi sheme na kojoj treba da se temelji sintetička konstrukcija treba poći od pitanja koje često zaokuplja našu pažnju, iako bi odgovor na nj morao biti prilično jasan. Riječ je o tezi da se sinteza ne može napisati, ako nije sve istraženo. Ostati na tom stanovištu značilo bi, zapravo, ostati na početku posla. Precizno definirana sintetička konstrukcija ne može biti uvjetovana tim pitanjem. Dakako, ne smije se ni za trenutak potjenjivati opasnost od beskonačnog mnoštva činjenica, koje se još k tome prezentiraju po uobičajenoj kronološkoj shemi.

Prema tome, sinteza historije SKJ nije djelo koje ima za cilj da obuhvati što više događaja, jer bi to samo vodilo u nered i zbrku. Sintetička konstrukcija mora imati u vidu ostale momente. Ona bi mogla biti sastavljena od ovih elemenata:

1. izbor povijesnih pojava, problema i zbivanja koji treba da se nalaze u prvom planu znanstvene prezentacije;
2. utvrđivanje pojava koje se ponavljaju, tj. imaju dugo trajanje, i onih koje su neponovljive u društvenim procesima;
3. utvrđivanje bitnih elemenata pojedine historijske činjenice i njihovo funkcionalno povezivanje.

Prema tome, to su elementi koji omogućuju spoznaju o cjelini zbivanja, kad je riječ o historiji SKJ. Dakako, ni najidealnija primjena te sheme ne bi mogla dati odgovor na sva pitanja, koja bi sačinjavala tu historiju. Zbog toga sinteza treba da pruži i pune mogućnosti formuliranja otvorenih pitanja koja čekaju svoj odgovor, ovisno o daljnjim istraživanjima.

V

Ostaje presudno pitanje: u kojem stupnju je moguća primjena navedenih načela sintetičke konstrukcije? Treba odmah reći da je to inače jedan od glavnih metodoloških problema u historijskoj znanosti. S obzirom na već istaknute ocjene stanja u našoj historiografiji, ne bi trebalo očekivati neke značajnije rezultate, ali bi svakako trebalo prevladati razinu informacije. Najviše povezano s tim jest i pitanje koliko danas možemo da dosadašnja historiografska istraživanja, koja su po svom karakteru poglavito empirijska, prilagodimo predloženom sintetičkom pristupu. To je, svakako, jedan od zadataka naših radnih timova.

Ovom prilikom moguće je tek sažeto naznačiti koji su to osnovni problemi, kad je riječ o realizaciji predložene sintetičke konstrukcije. Ukazujemo na njih bez posebnog kriterija značenja i poretka, te namjere da budu iscrpljeni:

— analiza i ocjena klasne strukture, i to poglavito na osnovi onih značajki koje su bitne za historijski razvoj. U tom pogledu klasna borba, koja daje glavno obilježje društvenim odnosima, treba prvenstveno da zaokuplja našu pažnju;

— uočavanje mjesta i uloge društvenih klasa posredstvom kojih se odslikava glavna ekonomska podjela u građanskom društvu;

— slika (okvir) društva koje ima duže trajanje;

— sagledavanje uloge političkih snaga kao odraza društvenih klasa;

— komunistički pokret kao pokretna sila. Njegovo izrastanje u vodeću snagu klase, nacije, društva;

— uočavanje bitnih relacija između komunističkog pokreta i društvene sredine;

— komunistički pokret i međunarodne relacije;

— spoznavanje značenja unutrašnjeg života i razvoja SKJ u svim etapama. Uočavanje kriznih trenutaka;

— komunistički pokret i sfera društvene svijesti;

— značenje uočavanja brojnih i različitih posebnosti;

— značenje periodizacije. Ona treba da se temelji na izboru onih bitnih povijesnih činjenica koje vode u dubinu razumijevanja historijskih procesa. Promatranje dubinskih pojava omogućuje uočavanje prekretnica bitnih za cijelo društvo. Unutar osnovnih vremenskih razdoblja (do 1918; 1918—1941; 1941—1945; od 1945) trebalo bi, svakako, razmotriti pitanje daljnje periodizacije po određenim vremenskim odsjecima. Riječ je o podjelama koje često mogu da budu prepreke razjašnjavanju historijskih procesa, jer se u njihovu prikazu pojavljuju kao određene brane.

Za sagledavanje sadržaja sintetičke konstrukcije, također treba ukazati na nekoliko osnovnih teza:

— nastajanje komunističkog pokreta na razvalinama socijalističkih partija i njegova temeljna strategijska orijentacija prema revoluciji. Treba, dakle, imati neprestano na umu da je riječ o revolucionarnom pokretu. Uočavanje značajki u razvojnoj liniji teorije revolucije našega komunističkog pokreta ulazi u prvi plan pažnje;

— potreba uočavanja činjenice da je u takvim ograničenim i zatvorenim uvjetima i mogućnostima za razvoj kapitalizma, kakve je imalo staro jugoslavensko građansko društvo, proletarijat pod utjecajem KPJ pokazivao da je jedina klasa koja može da bude nosilac procesa izmjene društvene strukture. Partija je svojim utjecajem u radničkim masama sve više ispoljavala sebe kao najviši oblik svijesti radničke klase;

— Titov pravac izgradnje KPJ jasno je ukazivao na to da između Partije i radničke klase treba da postoji neprekidno uzajamno djelovanje. KPJ je kao marksistička partija dio radničke klase i ujedno njena avantgarda, koja svojom teorijom usmjerava borbu klase;

— svojim interesom za rješavanje vitalnih problema u starom građanskom društvu KPJ je izrasla u glavnog i najjačeg nosioca svijesti o zajedničkoj povijesti naših naroda i narodnosti;

— uočavanje uloge KPJ u oslobodilačkom ratu i revoluciji na osnovi spoznaja na kojima je izgrađivala svoju političku i vojnu strategiju. Sagledavanje njene sposobnosti da svojim utjecajem i akcijom stvara široku društvenu osnovicu oslobodilačkog rata. Uočavanje presudnih faktora koji ukazuju na to da će razvitak NOR-a biti socijalistička revolucija. Značenje odgovora na pitanje kako revolucija mijenja društvene strukture; — sagledavanje vodeće historijske uloge SKJ, kao avangarde radničke klase, koja je nosilac revolucionarne preobrazbe društva na prijelazu iz kapitalizma u socijalizam. Spoznavanje bitnih faktora u razvojnoj liniji SKJ koji ga čine snagom na čelu društvenog progressa. U vezi s tim jedan je od bitnih zadataka uočavanje uloge SKJ na usmjeravanju svijesti ljudi u pravcu izgradnje socijalizma. Tako je jedino i moguće sagledavanje SKJ kao »udruženja ideološki jedinstvenih ljudi«, a ne kao neke klasične političke partije.

VI

Dakako, veoma značajnu ulogu ima metodički instrumentarij koji bi trebalo primijeniti u pisanju sinteze historije SKJ.

Pitanje interdisciplinarnog pristupa veoma je važno, jer se u zamišljenom našem modelu sinteze to nameće kao obveza. Za sada bismo mogli zaključiti da smo mnogo bliže nekom višedisciplinarnom nego interdisciplinarnom pristupu. Sasvim je malo kadrova iz ostalih društvenih znanosti koji na osnovi metodološkog pristupa svoje discipline sagledavaju historijske pojave i probleme. To znači da bi se pojedini znanstvenici ostalih profila (sociolozi, politolozi i dr.) u sadašnjoj situaciji mogli više uključiti u podjelu posla na izradi sinteze, a manje da se timski pristupi obradi pojedinih pitanja. To će najviše doći do izražaja u razdoblju od 1945. nadalje. Treba, dakle, izvlačiti realan zaključak, a to je da taj posao omogućuje da se na njemu zajednički nađu historičari i predstavnici ostalih društvenih znanosti.

Kad je riječ o radu znanstvenih timova, treba ukazati također na neke momente. U našim uvjetima timski rad je još uvijek nešto što pripada budućnosti. Raditi timski na našoj sintezi tako da se cijeli materijal podijeli na dijelove, koji pripadaju pojedincima, ne bi vodilo najboljem rezultatu. Riječ je o potrebi stvaranja uvjeta za povezivanje historijskih činjenica u cjelinu. Ako svaki autor, specijalist za svoje područje, unosi u sintezu dio za koji je zadužen, možemo se naći pred opasnošću da se to djelo ne razlikuje od nekoga zbornika rasprava i članaka. Upravo je zato i potrebna rasprava o metodološkim pitanjima. Mislim da bi naši timovi u prvom redu morali voditi računa o ovim načelima: a) potreba prethodnog definiranja zajedničkog sadržaja dominantnih problema; b) ujedinjavanje napora i sposobnosti više znanstvenika u razradi težišnih problema. Sve to jasno pokazuje da je pred našim timovima teška i složena zadaća. Ona se može još bolje sagledati uz isticanje činjenice da su u nas još uvijek veoma malobrojni znanstvenici sintetičari, koji posjeduju sposobnost sintetičke konstrukcije.

Zbog svega navedenog, uspjeh u radu na izradi sinteze Historije SKJ mogao bi da bude uzoran primjer ostvarivanja glavne zadaće naše historijske znanosti, a to je da se sintetičkim pristupom usmjerava pogled prema društvu kao cjelini. Sinteza će nam omogućiti upoznavanje prošlosti, ali u tom smislu da se bez nje ne može razumjeti sadašnjost. Kontinuitet historijskog vremena ovdje se može spoznavati u kontinuitetu razvoja SKJ, tj. u dijalektičkom jedinstvu njegove prošlosti, sadašnjosti i budućnosti.